

6. Постанова у справі № 537/124/21. Крюківський районний суд м. Кременчука Полтавської області. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94331138>.

7. Ведернікова А.О. Протидія булінгу в Європейських країнах: кримінально – правові аспекти. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Вип № 2(14). С. 154–178. URL: <file:///C:/Users/dimon/Downloads/13263-6352-PB.pdf>.

Процик Любов Сергіївна,
науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії психологічного
забезпечення Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ БАР'ЄРІВ СПІЛКУВАННЯ В УЧНІВСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Одним із найбільш важливих факторів, що впливає на формування особистості дитини є соціальні комунікації в школі, в якій вона проводить більшу частину дня. Порушення розвитку навичок спілкування у процесі соціалізації та як наслідок створені комунікативні бар'єри сприяють проявам насильства в учнівському середовищі, яке тягне за собою руйнівні явища як для особистості конкретної дитини, так і для всього суспільства в цілому. Відповідно для успішного проведення первинної та вторинної профілактики насильства в учнівському середовищі актуальним є подолання бар'єрів спілкування, розвиток комунікативних умінь та асертивної поведінки.

Процес *спілкування* вивчали у своїх працях: Г. Андрєєва, О. Бодальов, Н. Голуб, І. Зімна, А.Капська, О. Леонтьєв, Б. Ломов, Н. Обозов та інші. Вплив *бар'єрів спілкування* на розвиток особистості досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені: М. Балинська, І. Батраченко, К. Левін, К. Пен, М. Подимов, Б. Поршнєв, І. Остапенко, Д. Фішер, З. Фройд, Р. Шакуров, Т. Щербан та інші. Водночас недостатньо дослідженими нині є психологічні особливості формування бар'єрів спілкування у дитячому віці, а також шляхи їх профілактики в учнівському середовищі.

Психологічний бар'єр – (від фр. *barriere* – перешкода, перепона) – особливий психологічний стан, який виражається в неадекватній пасивності суб'єкта, що заважає виконанню тих чи інших дій. *Емоційний механізм психологічного бар'єру* полягає в

посиленні негативних переживань та установок – сорому, страху, тривоги, почуття провини, заниженої самооцінки. У соціальній поведінці людини психологічні бар'єри насамперед представлені *комунікативними бар'єрами* (у спілкуванні з певними людьми або групою людей) [1, с. 29].

Комунікативні бар'єри – це перешкоди на шляху адекватної передачі інформації між партнерами зі спілкування. Причиною комунікативних бар'єрів у спілкуванні також можуть бути: компетентність, вибіркове слухання, оціночні судження, достовірність джерела, фільтрування тощо [2].

У процесі спілкування між дітьми в учнівському середовищі можуть виникати декілька *видів бар'єрів* – *мотиваційний, емоційний, інтелектуальний та соціальної перцепції*. *Мотиваційний бар'єр* виникає, коли співрозмовникові не цікаві висловлені міркування, вони не викликають у нього мотивів, що спонукають до розуміння. До мотиваційних належать моральні бар'єри – підлість, непорядність, введення в оману тощо. *Емоційні бар'єри* (гнів або зневіра) ускладнюють вибір ефективних засобів спілкування. Неприємні емоції послабляють здатність сприймати і правильно оцінювати вагомі аргументи на користь тієї або іншої точки зору. Приємні емоції сприяють доброзичливому сприйняттю інших людей. Прикладами таких бар'єрів можуть бути: не достатня зацікавленість, лінощі, розгубленість, сумнів, критика й висміювання, страх відповідальності та інші. Якщо емоційні бар'єри виникають у процесі спілкування, дитина поводить себе невірноважено або, навпаки, емоційно невиразно, внаслідок чого в нього порушуються комунікативні зв'язки з однолітками та педагогами. *Інтелектуальний бар'єр* виникає при різних рівнях інтелектуального розвитку, поінформованості в тих або інших питаннях, і так само може бути викликаний помилками невірного сприймання один одного. Якщо ж з'являються інтелектуальні бар'єри, то дитині важко виконувати нові навчальні завдання, що також веде до ускладнення емоційних і комунікативних зв'язків з однокласниками та вчителями. *Бар'єри соціальної перцепції* – стереотипи сприйняття, упередженість і забобони, негативні установки партнерів зі спілкування, різні ціннісні орієнтації на рівні базових соціальних установок і формальне підлаштування образу іншої людини під категорії (добрий-поганий, популярний-непопулярний тощо) істотно перекручують уявлення дітей

стосовно один одного і зумовлюють негативні реакції під час навчального процесу та міжособистісної взаємодії [3; 4].

В учнівському середовищі *бар'єри спілкування залежать* від приналежності учасників комунікації до *різних вікових груп*. Несхожість їх життєвого досвіду накладає відбиток не лише на уявлення співрозмовників про світ, його природу, суспільство, але й на конкретну поведінку дітей у реальних ситуаціях навчальної діяльності. Тому необхідним є формування вміння налагодження взаєморозуміння між учасниками процесу спілкування. Це передбачає не тільки сприймання зовнішніх ознак партнера по спілкуванню, а й зіставлення їх з його особистісними характеристиками для об'єктивної інтерпретації поведінки. Відповідно *профілактику бар'єрів спілкування в учнівському середовищі* варто спрямовувати на відпрацювання необхідних навичок спілкування та комунікації, формування асертивної поведінки, адекватного ставлення до оточуючих й самооцінки, а також подолання внутрішніх конфліктів.

Профілактична робота бар'єрів спілкування в учнівському середовищі має здійснюватися у вигляді спеціальних програм, заходів і окремих дій у межах установ, організацій та за місцем проживання (освітні й тренінгові програми, спеціалізовані втручання для груп ризику), а також у виді індивідуального консультування й психологічного супроводу.

Основними формами профілактики є: соціально-психологічний тренінг, бесіди з популяризації засад ефективної міжособистісної взаємодії, рольова гра, групова дискусія, інноваційні ігри спрямовані на розвиток навичок комунікації, риторики, навчання технікам самоаналізу тощо. Змінювати необхідно не лише зовнішній, операціональний бік спілкування, але й розкривати глибинні причини бар'єрів. Таке поєднання дасть змогу гармонізувати та оптимізувати процес спілкування в учнівському середовищі [5].

Важливим аспектом у профілактиці бар'єрів спілкування є *формування мовної культури та гуманізації мовлення*. Для цього необхідно створювати установки на оволодіння різними засобами мовлення, самоконтролю і розвитку умінь виразного мовлення та загальних психологічних особливостей особистості, що створюватимуть передумови для успішного оволодіння мовленнєвими навичками та вміннями.

Подоланню бар'єрів спілкування сприяють і *прийоми ефективного слухання*. Серед яких виділяють такі: увагу, нерефлексивне слухання (мінімізація вторгнення в мову

партнера та мінімізація відповідей, уважне слухання), рефлексивне слухання (передбачає встановлення зворотного зв'язку з партнерами зі спілкування через уточнення, перефразування висловлювань партнера, відображення його почуттів та узагальнення отриманої інформації), установку, невербальне слухання, пам'ять.

Також при плануванні профілактики бар'єрів спілкування в учнівському середовищі необхідно враховувати не тільки вікові аспекти розвитку дітей, індивідуальну специфіку їх соціалізації, а й *особливості взаємостосунків в родині*. Оскільки прояви бар'єрів у спілкуванні дітей часто є наслідком негативних впливів як з боку батьків. Тому їм необхідно забезпечити створення сприятливого сімейного середовища для гармонійного розвитку дитини.

Таким чином, бар'єри спілкуванні в учнівському середовищі є дуже різноманітними та зумовлені багатьма чинниками. Тому важливо розуміти їх природу, причини та умови виникнення, що сприятиме успішній профілактиці їх прояву в міжособистісній взаємодії. Адже подолання бар'єрів у процесі спілкування сприятиме й до подоланню проявів насильства серед дітей.

Список використаних джерел

1. Приходько Ю.Ю., Юрченко В.В. Психологічний словник-довідник: навч. посіб., 4-те вид., випр. і доп. К.: Каравелла, 2020. с. 419.
2. Козирев М. П. Комунікативні бар'єри спілкування та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2014. Вип. 1. С. 201–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_1_24
3. Крысько В. Г. Социальная психология: учебник для вузов. 2-е изд. СПб.: Питер, 2007. 432 с.
4. Казанская, В. Г. Педагогическая психология : учебное пособие. Санкт-Петербург. 2003. 366 с.
5. Філімончук А. В. Виникнення бар'єрів спілкування у повсякденному житті як один із неминучих аспектів встановлення комунікативних зв'язків з оточуючими. *Психолог.* № 37, 2008. С. 13–17.